

Iran's Free Trade Agreement with the Eurasian Economic Union from the Perspective of Geo- Economic Drivers and Barriers

Seyed Hasan Mirfakhraie *

Associate Professor, Department of
International Relations, Allameh
Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

Introduction

Geo-economy has become one of the emerging influential global factors at the strategic level. This factor is formed by the overlapping and complex political and economic trends in the interests of countries in a regional and international dynamism. In this regard, the signing of the Preferential Trade Agreement (PTA) between Iran and the Eurasian Economic Union (EEU) was the result of a political process of convergence between Iran and Russia in 2014, and also according to the new economic approaches of Iran and of course the Eurasian countries. However, despite offering economic and political

* Corresponding Author: for501520@yahoo.com

How to Cite: Mirfakhraie, H. (2024). Iran's Free Trade Agreement with the Eurasian Economic Union from the Perspective of Geo-Economic Drivers and Barriers. *Research on Global Relations*, 1(3), 173-204.
Doi: 10.22054/jrgr.2024.76989.1063

opportunities, this agreement also faces significant political and structural challenges and obstacles. How to interact with these opportunities and challenges can influence bilateral, regional, and even international developments in the future. This situation will have wider dimensions, especially in the new conditions of the international system that emerged after the Russo-Ukrainian war. Accordingly, the sphere of influence of this agreement is considered to be beyond the economic field, but also in the geopolitical, beyond the limited 3-year period mentioned in the text of the first PTA. At the same time, the mechanism of this effect and the factors influencing it are uncertain and there are still disagreements around it.

Literature Review

So far, various papers have been published in Persian and English about the cooperation between Iran and the EEU. Moslem Ansarinasab and Najmeh Bidmal in their paper "Iran's Trade Promotion Strategy and Eurasian Economic Union" which is published in the Central Asia and the Caucasus Quarterly (2022), have analyzed the opportunities in trade promotion of Iran and the EEU from the perspective of three geo-economic components including economy, geography and the power. Somayeh Talebpour et al in their paper entitled "The Role of the Eurasian Economic Union in the development of Iran's foreign trade" which was published in the Research Political Geography Quarterly (2022), assess the effects of the EEU on the development of Iran's foreign trade in the context of globalization trends. Mirabdullah Hosseini et al in their paper entitled " Regional Convergence Between Iran and Eurasian Economic Union

(EAEU)" which was published in the Journal of Commercial Survey (2023) by analyzing the strengths and weaknesses, as well as opportunities and challenges, concluded that the lack of inter-regional trade development mainly caused by the export structure of the member states, therefore, the possibility of developing intra-regional trade and economic convergence in this union seems challenging. Amat Adarov and Mahdi Ghodsi in their paper " The impact of the Eurasian Economic Union–Iran preferential trade agreement on mutual trade at aggregate and sectoral levels" which was published in Eurasian Economic Review (Springer, 2021) assessed the achievements of this agreement in various levels. Elnur Mekhdiev et al in their paper entitled " Eurasian Economic Union – Iran Partnership on Bilateral and Multilateral Basis: Economic and Geopolitical Aspects" which was published in International Quarterly of Geopolitics (2023) examined the effectiveness of this agreement from an economic and geopolitical point of view. However, few papers have so far examined the drivers and barriers of this FTA especially after the war started in Ukraine.

Research Object

The current paper seeks to identify the most important geo-economic drivers and barriers of the FTA between Iran and the EEU, so that an analytical model can be obtained for the development of this agreement and how to revive the geo-economy of Iran in the light of the Eurasian approach.

Methodology

This paper by integration of the quantitative-qualitative method, based on the comparative strategy and content analysis, with the theoretical conceptualization of geo-economic theory, in a descriptive-analytical approach, tries to examine the most important geo-economic drivers and barriers of the FTA between Iran and the EEU. The time domain is from 2014 to 2024.

Results and discussion

The geopolitics of Iran and Eurasia are in proximity to each other. From this point of view, Iran is considered the gateway of the geopolitical link between Eurasia and the Middle East, especially the southern seas. At the same time, with the outbreak of the war in Ukraine, the conditions of the region have changed in a way that has enhanced the role and geographical position of Iran for Russia and the Eurasian countries and of course their trading partners. On the other hand, there is a common "enemy" or in an optimistic view "competitor" (the United States of America) in both geopolitics, which has led to greater connectivity. In the field of security, there are mutual interests for Iran and Eurasia in the three Eurasian subsystems including Central Asia, the Caspian Sea, and the South Caucasus. These links have caused the neighboring relations between Iran and Eurasia to form a special structure that can be upgraded to geo-economic connectivity. The EEU can be one of the catalysts for this connectivity.

The free trade agreement between Iran and the EEU was the result of a political convergence process. Therefore, it cannot be considered purely political or exclusively economic. At the same time, this issue is involved with several geopolitical factors in strategic interest regions of Iran and Russia, which gives it geo-economic dimensions. The Ukraine war has accelerated this process as a catalyst. Therefore, any deeper evaluation of this situation should be considered in the geo-economic context. Accordingly, like any other important international agreement, this is accompanied by drivers and barriers in economics and politics. In the field of geo-economic drivers, we can mention factors like Iran's presence in the Eurasian integration, relieving the geopolitical deadlock, achieving an anti-sanctions mechanism in Eurasia, and forming the Eurasian energy block. For barriers we can mention two structural and political levels, factors such as the need for changes in the structure of the micro and macro economy of Iran, providing the infrastructure, internal political-economic disagreements in the EEU, unilateral and in-comprehensive determination of preferential tariffs and the effect of sanctions can be considered as influential factors.

Conclusion

The final impact of the FTA between Iran and the EEU can be considered significant at a strategic level. The geographical sphere of influence should be considered not only among the 5 EEU member states but also in the entire Eurasian region. At the conceptual level, it can be evaluated that this event is a step in the conceptual evolution of Iran's trade development, which can provide trans-Eurasian advantages in the future. In time consideration, it should also be noted that in the case of structuring and creating economic interdependence

between Iran and Eurasia, in the long term and far beyond this limited period of 3 years and its 6-year extension, its effects on trade turnover and economic ties between the two sides can be considered. Iran's strategic geo-economy is the main axis of this connectivity in the future. Therefore, it can be concluded that reaching this FTA with the EEU, if carefully planned and optimally used, can lead to the revival of Iran's geo-economic capacities in the long term.

Keywords: Eurasian Economic Union, Iran, Russia, Geo-economic, Sanctions.

تجارت آزاد ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا از منظر پیشران‌ها و پس‌ران‌های ژئواکونومیک

سید حسن میرفخرایی * دانشیار روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

ژئواکونومی به یکی از فاکتورهای نوظهور تأثیرگذار جهانی در سطح استراتژیک تبدیل شده است. این شاخص متأثر از روندهای متداخل و پیچیده سیاسی و اقتصادی در جهت منافع کشورها در یک دینامیسم منطقه‌ای و بین‌المللی شکل می‌گیرد. از این منظر امضای موافقت‌نامه تجارت ترجیحی بین جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا و توسعه آن به موافقت‌نامه تجارت آزاد را می‌توان یک شاخص تأثیرگذار در سطح ژئواکونومیک در نظر گرفت. در این چارچوب و با عنایت به ضرورت‌های فهم روندهای متعارض و متداخل در خلال دینامیسم‌های ژئواکونومیک، پژوهش حاضر در پی پاسخ به این سؤال است که چه پیشران‌ها و پس‌ران‌های ژئواکونومیکی در قبال ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا وجود دارند؟ در پاسخ، از جمله مهم‌ترین پیشران‌ها می‌توان به حضور ایران در فرایند همگرایی اوراسیایی، خروج از بن‌بست ژئوپلیتیک، دست‌یابی به یک مکانیسم ضد تحریمی در اوراسیا به ویژه در بازه پس از جنگ اوکراین و شکل‌دهی به بلوک انرژی اوراسیایی در ژئواکونومی جدید منطقه‌ای و بین‌المللی اشاره کرد. مهم‌ترین پس‌ران‌های ساختاری و اقتصادی-سیاسی نیز مؤلفه‌هایی همچون لزوم تغییرات در ساختار اقتصاد خرد و کلان داخلی ایران، فراهم آوردن زیرساخت‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری، اختلافات سیاسی-اقتصادی داخلی در اتحادیه اوراسیا و تغییر روندهای ژئواکونومیک میان منطقه‌ای تأثیرگذارند. این مقاله با استفاده از چارچوب مفهومی ژئواکونومی، مبتنی بر رویکرد استنتاجی-قیاسی و با استفاده از توصیف، توضیح و تحلیل در پی پاسخ به سؤال اصلی و اثبات فرضیه است.

واژگان کلیدی: اتحادیه اقتصادی اوراسیا، ایران، روسیه، ژئواکونومی، تحریم.

مقدمه

ایران در محیط ژئوپلیتیکی منحصر به فردی قرار دارد. در شرق ایران منطقه راهبردی جنوب آسیا قرار گرفته که درگیر دو بحران جدی میان هند و پاکستان و دیگری در افغانستان است که به‌ویژه پس از به قدرت رسیدن طالبان و سقوط دولت اشرف غنی با پیچیدگی‌های مضاعفی همراه شده است. جنوب ایران نیز در خلیج فارس و دریای عمان، در بر داشتن بزرگ‌ترین منابع هیدروکربن جهان موجب حضور مداخله‌جویانه قدرت‌های بزرگ و تشدید تنش‌های ایران با این کشورها و متحدان آن‌ها شده است. در منطقه غرب نیز ژئوپلیتیک بحرانی خاورمیانه در سوریه، عراق، فلسطین و لبنان قرار دارد که بخش قابل توجهی از نگاه ایران را به خود اختصاص داده است. از این منظر، ژئوپلیتیک باثبات شمالی را می‌توان در دسترس‌ترین محور برای احیای ژئواکونومی ایران در نظر گرفت. با این حال، طی سال‌های پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، علی‌رغم تلاش‌های صورت گرفته، این مهم تحقق نیافته است. طی سال‌های ۲۰۱۳ به بعد و با مشاهده روند همگرایی ایران و روسیه، نشانه‌های از احیای این پیوند ژئواکونومیک مشاهده شده است.

در سال ۲۰۱۸ ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا توافق‌نامه دوجانبه برای ایجاد منطقه آزاد تجاری را به اجرا درآوردند. در چارچوب این موافقت‌نامه، بیش از ۸۰۰ قلم کالا از تعرفه‌های ترجیحی دو طرف برخوردار شده و شماری از زیرساخت‌های مهم تجارت میان کشورهای عضو اتحادیه و جمهوری اسلامی ایران فراهم آمد. اوایل سال ۲۰۲۲ این موافقت‌نامه بر اساس پروتکل امضا شده بین دو کشور تمدید شد تا تصمیمات نهایی در خصوص ارتقاء آن اتخاذ شود. در نهایت در ژانویه ۲۰۲۳ موافقت‌نامه تجارت آزاد ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا بین دو کشور به امضا رسید (Delovarova & Sultanmuratov, 2023:74). امضای این توافقات در نتیجه یک فرایند سیاسی از همگرایی میان ایران و روسیه از سال ۲۰۱۴ به بعد و با توجه به رویکردهای جدید اقتصادی ایران و البته کشورهای اوراسیا بود. با این حال، علی‌رغم ارائه فرصت‌های اقتصادی و سیاسی، این توافق با چالش‌ها و موانع سیاسی و ساختاری قابل توجهی نیز روبرو است. چگونگی تعامل با این فرصت‌ها و چالش‌ها می‌تواند در آینده پیرامون تحولات دوجانبه، منطقه‌ای و حتی بین‌المللی تأثیرگذار باشد. این وضعیت به‌ویژه در شرایط جدید نظام بین‌المللی که بعد از جنگ اوکراین به وجود آمده است، حائز ابعاد

گسترده‌تری خواهد بود. از این منظر، دایره تأثیرگذاری این توافق فراتر از مسائل اقتصادی، بلکه در حوزه ژئوپلیتیک و فراتر از بازه زمانی محدود و ۳ ساله مطرح شده در متن توافقنامه نخست پنداشته می‌شود. در عین حال، مکانیسم این تأثیرگذاری و فاکتورهای تأثیرگذار و تأثیرپذیر بر آن، ابهامی است که همچنان پیرامون آن اختلاف نظرهایی وجود دارد. این مقاله با محور قرار دادن ژئواکونومی، به عنوان کانون تمرکز خود، در پی پرداختن به این تأثیرات است.

چارچوب مفهومی: تداوم ژئوپلیتیک در ژئواکونومی

یکی از گزاره‌های نظری که در طول سال‌های اخیر در چارچوب تئوری‌های مبسوطی مورد بحث قرار گرفته گذار جهانی از ژئوپلیتیک به ژئواکونومی است. این ایده زمانی بهتر قابل فهم خواهد بود که ما به یک پدیده زیربنایی متشکل از قدرت و کنترل فکر کنیم که به هر طریق ممکن برای نیل به دستاوردهای خود از طریق سیاسی، اقتصادی و یا هر وسیله‌ای دیگر از جمله قدرت کار می‌کند. اقتصاد نیز همچون سیاسی به سمت جهانی شدن حرکت کرده و برای به دست آوردن قدرت بر مردم و کنترل بر منابع استفاده شده است. البته در این میان ممکن است این بحث نیز مطرح شود که ژئواکونومی یک شکل و یا ابزاری برای به دست آوردن نتایج سیاسی محسوب می‌شود که در این حالت سیاست هم تراز با اقتصاد در نظر گرفته می‌شود. با این حال واقعیت آن است که هر دوی این‌ها (اقتصاد و سیاست) در حال تکمیل یکدیگر برای دستیابی به اهدافی مشترک هستند. به همین دلیل است که دانش اقتصاد سیاسی مطرح شد که به مثابه انجام امور اقتصادی با استفاده از سیاست به عنوان یک ابزار است، و بالعکس ما از ترمینولوژی سیاست اقتصادی استفاده می‌کنیم (که در وجه عمومی به عنوان «ژئواکونومی» از آن یاد می‌شود) و به معنای انجام امور سیاسی با استفاده از اقتصاد به عنوان یک ابزار است. در تعاریف ساده‌تر اقتصاد به عنوان فعالیتی در نظر گرفته می‌شود که باعث حرکت کالاها، افزایش تولید و نتیجتاً فراهم آوردن رفاه تلقی می‌شود؛ اما اگر به این نتایج «به دست آوردن قدرت و کنترل بر دیگران» را هم اضافه کنیم، نتایج نزدیک‌تری به مفهوم سیاست اقتصادی می‌دهد (Shahzad, 2022:8). در کنار این موارد مفهوم جغرافیا و مؤلفه‌های جغرافیایی عامل اصلی تمایز ژئواکونومی از سیاست اقتصادی است.

این ریشه جغرافیایی باعث شده تا در بسیاری از رویکردها ژئواکونومیک ریشه گرفته از ژئوپلیتیک تلقی شود. در این رویکردها ژئواکونومی در واقع بسط عرصه تأثیرگذاری در روابط بین‌المللی اقتصادی است. از این منظر ژئواکونومی یک ژئوپلیتیک آشکار شده محسوب می‌شود. ژئوپلیتیک در تحلیل‌های ابتدایی و ساده‌سازی شده به تحلیل توزیع و پیکربندی قدرت در نظام بین‌الملل و تأثیرات آن بر روابط بین دولتی و سیاست بین‌الملل و نیز بر مورفولوژی استراتژیک فضای جهانی اشاره دارد. از این منظر هم ژئوپلیتیک و هم ژئواکونومی با رقابت ژئواستراتژیک بین دولت‌ها مرتبط هستند و از این حیث «جغرافیا» مهم‌ترین وجه تمایز آن‌ها محسوب می‌شود. با این حال به عنوان مهم‌ترین وجه تمایز این دو، ژئواکونومی حوزه تحلیل ژئوپلیتیک را محدود می‌کند و بر ارتباط قدرت اقتصادی به عنوان یک عامل متمرکز است. از این منظر نوع خاصی از رقابت ژئوپلیتیک را در برمی‌گیرد (Jaeger & Brites, 2020:24). از این منظر مهم‌ترین وجوه اشتراک در تعاریف مختلف از ژئواکونومی در واقع مبتنی بر اشتراکات مفهومی و کارکردی آن در ژئوپلیتیک شکل گرفته است.

اگرچه ترمینولوژی «ژئواکونومی» همچنان تعریف دقیق و مشخصی در دانش روابط بین‌الملل نیافته است^۱، اما می‌توان حوزه و حدود تأثیرگذاری آن را تا حدودی در نظر گرفت. بر این مبنا، بر اساس تعاریفی که از سوی چهره‌هایی همچون «میگنون چان»^۲ که ژئواکونومی را ابزاری برای تحلیل راهبردهای اقتصادی (Chan, 2011:5) در نظر می‌گیرد، می‌توان نقطه تلاقی و پیوند میان ژئوپلیتیک و اقتصاد را حوزه تحلیل ژئواکونومی در نظر گرفت. بنابراین، به بیان دیگر، می‌توان گفت ژئواکونومی نقش متغیرهای اقتصادی در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و مسائل بین‌الملل و اثرگذاری این منابع بر ساختار شکل‌گیرنده ژئوپلیتیک منطقه‌ای یا جهانی را بررسی می‌کند. از طرفی، می‌توان پیامدهای ژئواکونومی جهانی شدن در امنیت مناطق را در کارکرد منطقه‌ها در اقتصاد جهانی، و همچنین حاشیه‌ای شدن یا توسعه‌یافتگی برخی مناطق در شرایط به وجود آمده از جهانی شدن اقتصاد دانست (قاسمی، ۱۳۹۱: ۶۸-۶۹). بر این مبنا، مؤلفه‌های جغرافیایی تأثیرگذار بر ژئوپلیتیک کشورها و مناطق، همگی نقشی کلیدی در ژئواکونومی نیز ایفا می‌کنند.

۱ در تعریف ژئواکونومی تاکنون تعاریف متعددی ارائه شده است.

در همین حال در حوزه کارکردی مهم‌ترین ابزارهای غالب مطرح شده در ژئواکونومی به ۱۷ مورد تقسیم می‌شود که می‌توان آن‌ها را به این شرح دسته‌بندی نمود: سیاست استراتژیک برای همگرایی در قالب اقتصاد جهانی بر اساس مزیت منافع ملی کشورها؛ سیاست تجاری؛ زنجیره‌های ارزش جهانی؛ زنجیره‌های تأمین؛ سیاست سرمایه‌گذاری؛ تحریم‌های اقتصادی و مالی؛ تحریم انرژی؛ سیاست‌های پولی و مالی؛ اهداف استراتژیک شامل زیرساخت‌های مالی؛ انرژی و مواد خام؛ گونه‌های مختلف کمک؛ عملکرد نخبگان، شبکه‌ها، انجمن‌ها و ... فراملی؛ بین‌المللی سازی واحد پولی؛ معرفی فناوری بلاکچین به اقتصاد؛ معرفی هوش مصنوعی و ربات‌های انسان‌نما؛ معرفی ارزهای دیجیتال ملی؛ و ابزارهای سایبری (Lipkan, Kuznichenko & Ivanov, 2023:119). این ابزارها این روزها به وضوح توسط بازیگران مختلف در سطح بین‌المللی مورد استفاده قرار می‌گیرند.

پیوند ژئواکونومی ایران و اوراسیا

ژئوپلیتیک ایران و اوراسیا در مجاورت یکدیگر قرار گرفته‌اند. از این منظر، ایران به عنوان دروازه پیوند ژئوپلیتیک اوراسیا به خاورمیانه و به خصوص آب‌های گرم جنوبی محسوب می‌شود. منطقه آسیای مرکزی به عنوان یک منطقه محصور در خشکی^۱ و بسیاری از مناطق دیگری اوراسیا برای احیا بخشی از ظرفیت‌های خود نیازمند دسترسی به آب‌های گرم جنوبی هستند که در این مسیر راهی جز ایران وجود ندارد. از سوی دیگر، ایران به عنوان یک پل ارتباط‌دهنده اوراسیا و اقیانوس هند نیز محسوب می‌شود (Kumar Mishra, 2012:77). در عین حال با وقوع جنگ اوکراین نیز شرایط منطقه به نحوی تغییر کرده که نقش و موقعیت جغرافیای ایران را برای روسیه و کشورهای اوراسیا و البته شرکای تجاری این کشورها ارتقاء داده است. یکی از مهم‌ترین حوزه‌های تحریم علیه روسیه پس از تهاجم نظامی به اوکراین در حوزه ترانزیت صورت گرفته است. تمام زیرساخت‌های ترانزیتی روسیه اعم از بندرها، کشتی‌رانی، مسیرهای ریلی و شرکت‌های ترانزیتی و حتی هوانوردی تحت تحریم‌های شدید غرب قرار گرفته‌اند. همچنین با تحریم‌های شدید اقتصادی گرایش تجاری روسیه نیز از مسیرهای غربی به جنوب در حال تغییر بوده است (Niakooee & Rahdar, 2021:519).

1 landlock

520). این موضوع در کنار اهمیت ژئواکونومی ایران در مسیرهای جنوبی، مجدداً وابستگی متقابل ژئواکونومیکی مضاعفی را به وجود آورده است.

از سوی دیگر نیز، «دشمن» و یا در نگاهی خوش‌بینانه «رقیب» مشترک (ایالات متحده آمریکا) نیز در هر دو ژئوپلیتیک وجود دارد که منجر به پیوند بیشتر آن دو شده است.^۱ ایالات متحده در تلاش است تا نفوذ و بازگشت روسیه را در منطقه اوراسیا سد نموده و با ایجاد ساختارهای جدید، موقعیت این کشور را نیز محدود سازد. علاوه بر این، اوراسیا می‌تواند به تعبیر برژینسکی، کنترل‌کننده و محدودکننده نقش چین در صفحه شطرنج جهانی را نیز عملی سازد (Cichock, 2003: 14). این راهبرد به طور ویژه با تحریک مسکو و جنگ در اوکراین تا حدود زیادی عملیاتی شده است. دولت جدید در کیف که توسط الیگارش مطرح «پترو پروشنکو»^۲ رهبری می‌شد، اما وزرایی را منصوب کرده بود که توسط آمریکا در کابینه گنجانده شده و توسط الیگارش‌ها حمایت می‌شدند، تصمیم این کشور برای عضویت در ناتو را مجدداً تأیید کرد. متعاقب آن از ابتدای سال ۲۰۱۸ نیز دولت‌های ترامپ و بایدن تمرین‌های نظامی آموزشی را در مقیاس وسیعی در اوکراین برگزار کردند. بعد از آن نیز با این تحریکات، دولت زلنسکی متعهد شد که کریمه را از طریق نظامی باز پس بگیرد و متناظر با آن گفتمان داخلی عضویت در ناتو را توسعه داد که تحریکات بیشتری را علیه مسکو برانگیخت (Cafruny et al, 2023:11). این وضعیت در نهایت به یک جنگ گسترده منجر شد که متعاقب آن با تصویب تحریم‌های اقتصادی گسترده، تبدیل شدن جنگ اوکراین به یک جنگ نیابتی علیه روسیه، درگیر کردن روسیه در هزینه‌های سنگین جنگ در شرایط سخت اقتصادی و متعاقب اعمال فشارهای روانی و فکری بین‌المللی علیه مسکو شد. همچنین این جنگ متعاقباً محدودیت‌های ژئواکونومیکی قابل توجهی را نیز بر روسیه اعمال کرد که رهبری مستقیم آن با آمریکا است. ایالات متحده همچنین ایران را یک تهدید جدی برای در منطقه در نظر گرفته و تلاش‌های زیادی برای سدبندی مقابل ایران طی سال‌های اخیر صورت داده است (رضایی و جهانیان، ۱۳۹۴: ۸۵).

۱ البته باید اشاره داشت که سطح و نوع رقابت با دشمنی ایالات متحده با ایران و روسیه کاملاً متفاوت است.

2 Petro Poroshenko

در حوزه امنیت نیز منافع ایران و اوراسیا در سه زیرسیستم آسیای مرکزی، حوزه دریای خزر و قفقاز جنوبی در تلاقی هستند. این حوزه‌ها مناطق فوری امنیتی ایران محسوب می‌شوند که ترتیبات گوناگونی از سوی ایران برای مقابله با تهدیدات در این مناطق صورت گرفته است (رضایی و جهانیان، همان). در مورد اوراسیا دغدغه‌های امنیتی روسیه در زمینه نفوذ خارجی و یا احتمال تهدیدات فیزیکی امنیتی در مناطق جنوبی‌اش (در آسیای مرکزی و قفقاز) که آن‌ها را «خارج نزدیک» می‌خواند، موجب پیوند بیشتر با ایران و دیگر مناطق شده است. (Aydin, 2001:170). این وضعیت به‌ویژه متعاقب دو فاکتور کلیدی تشدید شده است. نخست، خروج نیروهای نظامی آمریکا و ائتلاف بین‌المللی از افغانستان و به قدرت رسیدن طالبان در این کشور؛ و دوم، جنگ اوکراین و توسعه عرصه‌های نیابتی تنش بین روسیه و غرب. لذا، پیوند ژئوپلیتیک دو منطقه در چارچوب دغدغه امنیتی مشترک، برآیند تحولات سال‌های اخیر بوده است.

این پیوندها سبب شده تا روابط همسایگی ایران و اوراسیا در ساختار خاصی شکل بگیرد. تمامی تعاملات سطوح دیگر، از جمله اقتصاد نیز متأثر از همین پیوندهای ثابت بوده است. با این حال طی سال‌های اخیر شاهد اوج تعاملات دوگانه اقتصاد و ژئوپلیتیک در روابط ایران و اوراسیا بوده‌ایم که به ویژه در پرتو همکاری‌های تهران و مسکو در سوریه تقویت شده است. ایران و روسیه در طول این مدت مشارکت نظامی، مقابله با نفوذ ایالات متحده آمریکا، هماهنگی استراتژیک و همکاری در حوزه اقتصاد و انرژی را تجربه کرده‌اند. در این چارچوب قابل ذکر است که روسیه در این میان در ارتباط با ایران محتاطانه عمل کرده و خواستار تأثیرگذاری این مناسبات با دیگر روابط خاورمیانه‌ای خود نبوده است. در عین حال روسیه علاقه‌مند به تقویت مناسبات بلندمدت و منافع حاصل از آن بوده (Albasre, 2023:11) که این موضوع پایداری روابط با ایران را با تمرکز بر حوزه‌های ژئواکونومیک و اقتصادی موجب شده است. این مناسبات با رویکردهای متقابل ایران سبب شده تا مشارکت اوراسیایی ایران نیز تقویت شود.

اقتصاد سیاسی توافق ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا

ریشه شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیا به دوره فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی بازمی‌گردد. مدت کوتاهی پس از شکل‌گیری جامعه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع^۱، در سپتامبر ۱۹۹۳ کشورهای عضو این سازمان موافقت‌نامه‌ای در خصوص ایجاد یک اتحادیه اقتصادی ۱۰ ساله که قابلیت تمدید ۵ سال بیشتر را نیز داشت، به امضا رساندند. در سال ۱۹۹۴ نیز در خصوص تأسیس یک منطقه آزاد تجاری به توافق رسیدند. با این حال در آن زمان، در حالی که کشورهای عضو همگی این موافقت‌نامه را تصویب کردند، دومای دولتی روسیه آن را رد کرد (Rotaru, 2018:426).

با گذشت بیش از یک دهه از این تحولات، اما در نهایت اتحادیه اقتصادی اوراسیا از ۱ ژانویه سال ۲۰۱۵ کار خود را به صورت رسمی آغاز کرد. شکل‌گیری اتحادیه در حالی صورت گرفت که آخرین مرحله یک پروسه ۳ مرحله‌ای بود که با ایجاد اتحادیه گمرکی^۲ در سال ۲۰۱۰، و یک فضای اقتصادی واحد^۳ در سال ۲۰۱۲ آغاز شده بود. روسیه، قزاقستان و بلاروس، به عنوان مؤسسان این اتحادیه اقتصادی سریعاً ارمنستان را در ژانویه ۲۰۱۵ و قرقیزستان را نیز در ماه مه همان سال به عضویت این اتحادیه درآوردند و پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا را نیز امضا کردند (Kot et al, 2023:4). به مرور زمان و با انسجام بیشتر ساختارهای داخلی و تثبیت روندهای تجاری و اقتصادی اتحادیه، روسیه در صدد ایجاد یک مکانیسم توسعه محور برای اتحادیه برآمد.

این دوره دقیقاً منطبق با وارد شدن مناسبات و روابط تهران و مسکو به مرحله جدیدی، با توجه به امضای برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) و همکاری‌ها در سوریه شده بود. امضای برجام در سال ۲۰۱۵ موجب شد تا بسیاری از موانع پیش‌روی توسعه مناسبات دو کشور برداشته شده و فضا برای تعمیق بیشتر پیوندها فراهم آید (Gharayagh-Zandi, 2018:10). در سوریه نیز برای نخستین بار ایران و روسیه در یک جبهه عملیاتی مشترک قرار گرفتند. مسائل مشترک ایران و روسیه تا پیش از این یا مسائل دوجانبه بود یا مسائل کلان بین‌المللی مانند مخالفت با یک‌جانبه‌گرایی آمریکا. لذا، عامل سوریه نیز نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای در این بازه

1 Commonwealth of Independent States (CIS)

2 Costumes Union

3 Single Economic Space

بر سطح تعاملات و مناسبات ایران و روسیه داشت (شوری، ۱۳۹۵: ۸۳). در این دوره حتی برخی دیدگاه‌ها سطح «مشارکت راهبردی» را برای مناسبات دو کشور مطرح کردند (میرفخرایی و رحیمی، ۱۳۹۶: ۶۸). در این دوره بود که توسعه همکاری‌های دو کشور در سطوح گسترده‌تر مورد توجه قرار گرفت.

اقتصاد یکی از مهم‌ترین محورهای این توسعه مناسبات بود. در آن زمان تحریم‌های غرب علیه روسیه از سال ۲۰۱۴ به بهانه مداخله نظامی روسیه در بحران اوکراین اعمال شده و متعاقب کاهش ارزش روبل، اقتصاد کشورهای اوراسیایی دیگر نیز با چالش‌هایی مواجه شده بود (Tyll, Pernica & Arltová, 2018:27). بعد از جنگ ۲۰۲۲ و تهاجم نظامی روسیه به اوکراین این چالش‌ها به بالاترین سطح ممکن رسیدند. با اعمال تحریم‌های گسترده غرب علیه روسیه، تولید ناخالص ملی این کشور تا ۱۲.۵ درصد افت کرد و هم‌زمان با کاهش ارزش روبل، تحریم نفت و گاز روسیه و محدودیت‌های تجاری و ترانزیتی، شرایط به مراتب سخت‌تری برای این کشور به وجود آمد (Khudaykulova, Yuanqiong, & Khudaykulov, 2022:44-45). در این شرایط روسیه که از تجربه رشد اقتصادی ایران در شرایط تحریم مطلع بود، توجه خود را به سوی تهران جلب نمود. در طرف دیگر، پس از خروج ایالات متحده آمریکا از برجام، جمهوری اسلامی ایران با جدیت بیشتری سیاست نگاه به شرق، به ویژه با تمرکز به نگاه به همسایگان را در پیش گرفت. طبیعتاً روسیه، آسیای مرکزی و قفقاز یکی از اولویت‌های اقتصادی ایران در این زمینه بود. در این زمان نیز مخالفت روسیه با این اقدام یکجانبه‌گرایانه ایالات متحده، زمینه بیشتری را برای همگرایی پدید آورد. تمامی این شرایط موجب شد تا دو کشور در روندی سیاسی به سمت همگرایی اقتصادی پیش بروند.

در نهایت مذاکرات دو طرف برای بررسی ایجاد یک منطقه آزاد تجاری مشترک میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا از سوی ایران در سال ۲۰۱۶ مطرح شد. در بازه‌ای سه‌ساله، مذاکرات متعددی میان دو طرف در این زمینه برگزار شد. در نهایت، در تاریخ ۱۷ مه سال ۲۰۱۸ بود که توافقنامه موقت ۳ ساله ایجاد منطقه آزاد تجاری میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا به امضا رسید. این اتفاق درست چند روز پس از آن رخ داد که دونالد ترامپ اعلام کرد ایالات متحده آمریکا از برجام خارج خواهد شد. این موضوع سبب شد تا این اقدام، سمبلیک در نظر گرفته شود (Dragneva, 2018:15-16). پس از آن نیز موافقت‌نامه مذکور

در پارلمان کشورهای عضو به امضا رسید و از اکتبر ۲۰۱۹ فرایند اجرایی شدن آن آغاز شد. بر اساس موافقت‌نامه امضا شده، ۸۶۲ قلم کالا شامل تعرفه‌های ترجیحی ایران و کشورهای عضو می‌شود. از این میان ۵۰۲ مورد ترجیحات اعطایی اتحادیه اقتصادی اوراسیا به ایران است و ۳۶۰ مورد هم ترجیحات اعطایی ایران به اتحادیه (قانون موافقت‌نامه وقت تشکیل منطقه آزاد تجاری میان جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو). در نهایت نیز با جدی شدن مذاکرات پیرامون توافق تجارت آزاد، موافقت‌نامه پیشین تمدید شده و سطح بالاتری از این همکاری را شاهد هستیم (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۲).

پیشران‌های ژئواکونومیک برای ایران

امضای توافق‌نامه تجارت آزاد بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌تواند به صورت مستقیم بر شاخص‌های اقتصادی و به صورت غیرمستقیم بر عرصه‌های سیاسی تأثیرگذار باشد. از این منظر، می‌توان فاکتورهایی نظیر همگرایی سیاسی، مبادلات اقتصادی، افزایش تحرک سیاسی، روندهای همگرایی، افزایش قابلیت‌های مقاومتی در برابر تحریم‌ها، و انعطاف در بازی انرژی را از اصلی‌ترین شاخص‌های پیشران‌های ژئواکونومیک ایران در این روند در نظر گرفت. با صرف‌نظر از سطح و میزان این تأثیرات، مهم‌ترین مزیت‌های این توافق را می‌توان به شرح ذیل تشریح کرد:

حضور در همگرایی اوراسیایی: یکی از مشخصه‌های بارز سیاست نوین جهانی، گرایش به منطقه‌گرایی است. از این منظر، روسیه در دوره پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی با جدیت فرایند همگرایی اوراسیایی فراگیری را پیگیری کرده است که با شکل‌گیری جامعه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع آغاز گردید. هدف اولیه این همگرایی احیای هژمونی شوروی در منطقه بود. در چارچوب این امر نهادسازی‌هایی نیز صورت گرفت (Brusis, 2013:3). با این حال، با گذشت بیش از ۲ دهه می‌توان دریافت که رویکرد ابتدایی روسیه موفق نبوده و این کشور اکنون در روشی منطقی‌تر و عمل‌گرایانه‌تر همگرایی اوراسیایی را پیگیری می‌کند. ارائه مزیت‌های نسبی به کشورهای دیگر اصلی‌ترین ویژگی رویکرد جدید روسیه است. مشارکت فعال ایران در این روند می‌تواند در تقویت منابع و ابزارهای سیاست خارجی مؤثر باشد. به ویژه در شرایط فشارهای آمریکای، تعامل منظم با روسیه و چین (دو عضو دائم شورای امنیت) در روندهای جمعی از جمله سازمان همکاری شانگهای می‌تواند از

خسارت‌های ناشی از همراهی آن‌ها با غرب بکاهد و به حمایت‌های نامنظم آن‌ها نظم بیشتری دهد (نوری، ۱۳۹۷: ۲۴۷). توافق ایجاد منطقه آزاد تجاری سه‌ساله با اتحادیه اقتصادی اوراسیا به عنوان یکی از نهادهای کلیدی اقتصادی در همگرایی اوراسیایی، به عنوان یک گام اولیه برای عضویت احتمالی در میان‌مدت، در کنار پیگیری، رویکردهای سیاسی و امنیتی با عضویت دائم در سازمان همکاری شانگهای، می‌تواند ایران را از این مزیت‌ها بهره‌مند سازد.

خروج از بن‌بست ژئوپلیتیک: یکی از چالش‌های جدی سیاست خارجی و دکترین امنیتی ایران محصور ماندن در خاورمیانه پرتنش است. در حقیقت ایران در مرکز این چالش‌های امنیتی قرار گرفته است (Geranmayeh, 2018:2) با حل هر یک از معماهای بزرگ امنیتی در منطقه، تلاقی منافع قدرت‌های بزرگ موجب ظهور معمای جدیدی می‌شود. مسئله عراق و افغانستان در دهه اول قرن بیست‌ویکم، و اضافه شدن بحران‌های سوریه و یمن در دهه دوم، گویای این مسئله است. در جنوب نیز ایران در بن‌بست کشورهای رقیب عربی و چالش‌های مداخله جویانه ایالات متحده است. در شرق نیز ژئوپلیتیک ایران با درب‌های بسته افغانستان و دوراهی چالش برانگیز هند و پاکستان مواجه است. در این شرایط، بهترین مسیر بسط مزیت‌های ژئوپلیتیک ایران و بستری امن و باثبات برای خروج از بن‌بست‌های مقطعی، اوراسیای بزرگ و باثبات است. تجربه حل و فصل جنگ داخلی تاجیکستان و فروکش کردن بحران قره‌باغ با مشارکت مستقیم ایران، نشانه‌هایی از ضریب اطمینان بالاتر نفوذ در این مناطق است. از این منظر، توافق تجارت آزاد ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا، گامی رو به جلو برای فعال کردن این ژئوپلیتیک محسوب می‌شود. از سوی دیگر باید به این موضوع نیز توجه داشت که منطقه اوراسیا و به ویژه روسیه نیز پس از جنگ اوکراین با یک بن‌بست ژئوپلیتیک بزرگ در غرب مواجه شده است. این موضوع نیز روسیه را به سمت شکل‌دهی اوراسیای بزرگ‌تر با بسط دامنه ژئوپلیتیک به سمت جنوب سوق داده است (Loiko, 2022:256-257).

مکانیسم ضد تحریمی اوراسیا: تأسیس اتحادیه اقتصادی اوراسیا بر اساس برنامه‌های روسیه به نظر می‌رسد می‌بایست در یک فرایند حداقل میان‌مدت و با حضور بازیگران کلیدی در حوزه بالتیک نظیر مولداوی، و به ویژه با نقش‌آفرینی خاص اوکراین صورت می‌گرفت. در حقیقت به لحاظ جغرافیایی و سیاسی اوکراین یک بازیگر کلیدی برای روسیه محسوب می‌شد. اما پس از الحاق کریمه، عضویت بالقوه اوکراین نیز از دست رفت (Sergi, 2018:6). این

مسئله علاوه بر آن که یک مزیت بالقوه را از اتحادیه اوراسیای بالقوه روسیه در سال ۲۰۱۴ گرفت، بلکه یک پیامد دیگر نیز در بر داشت که آن تأسیس پیش از موعد اتحادیه در سال ۲۰۱۵، در پی تنش‌های تجاری و اقتصادی رخ داده میان روسیه و غرب بود. این امر به دلیل آن صورت گرفت که برخورد یکجانبه‌گرایانه با این چالش دشوار و پرهزینه بود. لذا، در چارچوب همگرایی اوراسیایی روسیه تلاش کرد به مقابله با این مسئله، به ویژه در مقوله تحریم‌ها بپردازد. با این حال زمانی که کشورهای عضو اتحادیه نیز از تحریم اتحادیه اروپا سر باز زدند، روسیه به رویکرد یک‌جانبه خود بازگشت (Perović, 2018:3). موج جدید و گسترده تحریم‌ها بعد از تهاجم نظامی فوریه ۲۰۲۲ حتی شرایط سخت‌تری را به وجود آورد. غرب در حقیقت از طریق تحریم‌های اعمالی شرکای روسیه را در اتحادیه اقتصادی اوراسیا تحت فشار قرار داد تا فرایند همگرایی در این بلوک را با مشکل مواجه کند. با این حال کشورهای عضو این اتحادیه و شرکای روسیه ترجیح دادند که با دور زدن تحریم‌های روسیه از طریق صادرات مجدد، منافع اقتصادی جدیدی را به دست آورند (Arapova, 2023:6). این موضع اگرچه مطلوب روسیه نبود، اما به وضوح به شکل‌گیری یک ساختار ضدتحریمی در چارچوب این اتحادیه کمک کرد. ورود جمهوری اسلامی ایران به چنین ساختاری، می‌تواند منجر به شکل‌گیری یک بلوک قدرتمندتر ضدتحریمی در میان مدت شود. بدین ترتیب، جمهوری اسلامی ایران با ارائه راهکارهای ضدتحریمی خود در تجارت با اوراسیا، می‌تواند به نوعی باعث کاهش هزینه‌های تحریمی روسیه در این اتحادیه از طریق مکانیسم‌های اجرایی پیشنهادی ایران شود.

مشارکت در بلوک انرژی اوراسیایی: در دوره پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، اگرچه همچنان به واسطه مؤلفه‌های ژئوپلیتیک می‌توان روسیه را مهم‌ترین و بانفوذترین بازیگر انرژی اوراسیایی در نظر گرفت، لکن، شکی در آن نیست که این نفوذ رو به افول بوده است. اصلی‌ترین عامل این کاهش نفوذ مربوط به شکل‌گیری کریدورهای انتقال انرژی از مسیرهای غیر از روسیه بوده است. افتتاح خط لوله باکو-تفلیس-جیحان اولین اقدام در این زمینه بود که رهبری روسیه بر انتقال نفت و گاز منطقه را شکست (Persee, 2016:9). با این حال، از زمان آغاز جنگ اوکراین این وضعیت به صورت تصاعدی تشدید شده است. صادرات انرژی روسیه با تحریم مواجه شده و در عین حال صادرات انرژی کشورهای دیگر اوراسیایی نیز که

از مسیر روسیه انجام می‌گرفت، با مسئله تحریم‌ها مواجه شده است. به عنوان مثال تحریم‌ها مشکلات کلیدی برای صادرات نفت قزاقستان به وجود آورد. از طرف دیگر نگاه روسیه نیز به بازارهای جنوبی جلب شده است، جایی که سایر کشورهای اوراسیایی بازارهای صادراتی خاص خود را همچون چین و کشورهای آسیای جنوبی دارند و در عین حال با کاهش درآمدهای ناشی از صادرات منابع هیدروکربنی مواجه شده‌اند (Niftiyev, 2023:117). در چنین شرایطی ایران نیز قابلیت‌های مشارکتی در همکاری و رقابت با روسیه را خواهد داشت. در حوزه همکاری، ایران بستری مناسب برای سوآپ گاز و یا ایجاد زیرساخت‌های انتقال به بازارهای آسیای جنوبی در شرایط امنیتی افغانستان برای روسیه از طریق آسیای مرکزی فراهم می‌آورد. در عرصه رقابت نیز ایران یک مسیر آلترناتیو برای کشورهای همچون قزاقستان و ترکمنستان جهت متنوع سازی مسیرهای صادرات نفت و گاز محسوب می‌شود. در عین حال این وضعیت می‌تواند محدودیت‌های نیمه شمالی ایران در حوزه گاز طبیعی در فصل زمستان را نیز برطرف سازد.

پس‌ران‌های ساختاری

اگرچه مزیت‌های عضویت در اتحادیه اقتصادی اوراسیا به حدی شفاف است که کشورهای زیادی در پی دستیابی به توافقاتی ولو موقت با آن هستند، لکن، فعالیت در این اتحادیه نیز همچون هر سازمان بین‌المللی دیگر همراه با چالش‌هایی ساختاری و سیاسی است. جمهوری اسلامی ایران نیز به دلیل شرایط خاص سیاسی و اقتصادی، با این مسئله مواجه است. در وهله نخست، باید در نظر داشت که ریشه اصلی و فاکتورهای کلیدی تأثیرگذار بر وضعیت کنونی تجارت بین‌المللی ایران، بیش از آن که متأثر از شرایط دشوار بین‌المللی باشد، ناشی از سیاست‌گذاری‌ها و ساختارهای اقتصادی داخلی است. در نگاه کلی نیز انتقاداتی جدی به ساختار فعلی وارد است. در ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی که در سال ۲۰۱۴ نیز در حقیقت پاسخی به این تغییر ساختاری بود. با این حال، همچنان به نظر نمی‌رسد تغییراتی عمده در سطوح سیاست‌گذاری و ساختار سازی در تجارت خارجی جمهوری اسلامی ایران اعمال شده باشد. از این منظر، عدم دریافت نتیجه مطلوب از کنش‌های اقتصادی-سیاسی بین‌المللی به دلیل ضعف در ساختارهای داخلی، ممکن است به عنوان ضعف در نهادهای مذکور پنداشته

شود. لذا، مادامی که روندهای درونی در کنار رویکردهای بیرونی اصلاح نشوند، نمی‌توان به تأثیرگذاری عمیق اقتصادی از عضویت در این سازمان‌ها امیدوار بود. در کنار این موضوع، بهره‌مندی از مزیت‌های اقتصادی منطقه آزاد تجاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا مستلزم فراهم آوردن شماری از زیرساخت‌ها در اقتصاد ایران است. بازار ایران همچنان هیچ دیدگاه تخصصی نسبت به کالاهای اوراسیایی ندارد. کانال‌های ارتباطی میان تجار و حلقه‌های تجاری دو طرف نیز در مقایسه با مناطق پیرامونی در جنوب آسیای و یا حتی خاورمیانه، بسیار محدودتر است. زیرساخت‌های ترانزیتی همچون پروازهای مستقیم، خطوط ریلی، مسیرهای دریایی و... نیز همچنان در سطح مطلوبی قرار ندارند. در سطح مسائل اجرایی نیز مسائلی نظیر هماهنگ‌سازی رویه‌های گمرکی، ایجاد کانال‌های الکترونیکی مستقیم میان نهادهای موازی و به ویژه، نقل و انتقالات مالی همچنان با سؤالاتی جدی مواجه است. از این منظر، به نظر می‌رسد بازه زمانی سه‌ساله که در توافق مذکور میان ایران و اتحادیه اوراسیا در نظر گرفته شده و تمدید این توافق تا پیش از یک توافق گسترده و یا عضویت، به منظور تأسیس و تکمیل زیرساخت‌های مربوطه است.

چالش‌های سیاسی-اقتصادی

همچنان شماری از چالش‌های سیاسی نیز در این مسیر وجود دارند. در وهله نخست، اختلافات داخلی میان اعضای اتحادیه بیش از عوامل دیگر جلب توجه می‌کند. این اختلافات در موارد متعددی نظیر «جنگ شکر»^۱ و یا «جنگ شیر»^۲ در سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۹، ممنوعیت واردات گوشت توسط روسیه از بلاروس در سال ۲۰۱۶، و اقدام متقابل بلاروس در خصوص ممنوعیت واردات شیر روسیه مشاهده شد. اختلافات مشابهی نیز میان قرقیزستان و قزاقستان در زمینه کنترل مرزها و در مورد ارمنستان در زمینه مرزهای منطقه مورد مناقشه قره‌باغ رخ داده بود (Russell, 2017:8-9). مواضع کشورهای عضو این اتحادیه نیز در قبال تحریم‌ها دوگانه بوده است. این کشورها اعلام کرده‌اند که به تحریم‌های بین‌المللی علیه روسیه نمی‌پیوندند و در عین حال در مواضع خود در قبال غرب تصریح کرده‌اند که در دور زدن تحریم‌ها نیز با روسیه همکاری نمی‌کنند. این موضوع نیز بر واگرایی‌ها بین این کشورها با روسیه افزوده است.

1 sugar war

2 milk war

(Souleimanov & Fedorov, 2023:96). همچنین تحولاتی نظیر انقلاب مخملی در ارمنستان و متعاقب آن تحولات مربوط به قره‌باغ با جمهوری آذربایجان، به طور محسوسی روابط ایروان و مسکو را تحت تأثیر قرار داده که مستقیماً بر همگرایی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا نیز تأثیرگذار بوده است (Dragneva & Hartwell, 2022:101). علاوه بر این، در حوزه نهادهای حل و فصل اختلافات و مکانیسم‌های این مسئله همچنان اتحادیه اقتصادی اوراسیا دارای ضعف‌های جدی است که چشم‌اندازهای آینده آن را با ابهام مواجه کرده است. این دو چالش ساختاری درونی اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌تواند در مورد ایران نیز که عضو اتحادیه نیست و در یک چارچوب جدید توافق ایجاد منطقه آزاد تجاری با اتحادیه کار می‌کند، چالش‌هایی را به وجود بیاورد.

چالش سیاسی-اقتصادی دیگر که در مورد توافق فعلی مطرح می‌شود، یک‌سویه بودن اقلام مشمول تعرفه‌های ترجیحی در توافق سال ۲۰۱۸ است. در بررسی صورت گرفته توسط معاونت بررسی‌های اقتصادی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران این موضوع مورد اشاره قرار گرفته است. بررسی کارشناسی اقلامی که مشمول موافقت‌نامه تجارت ترجیحی بین ایران و اتحادیه اوراسیا شده‌اند، نشان می‌دهد ارزش واردات اقلامی که مشمول امتیازات اعطایی ایران به اوراسیا شده‌اند، بیش از ارزش صادرات اقلامی است که مشمول امتیازات اعطایی اوراسیا به ایران هستند و سهم آن‌ها از ارزش کل واردات کشور به مراتب بالاتر از سهم کالاهایی است که مشمول امتیازات اعطایی اوراسیا به ایران، از کل ارزش صادرات ایران است. بررسی‌ها نشان می‌دهد از میان کدهای تعرفه هشت‌رقمی مشمول تخفیفات ترجیحی اعطایی اوراسیا به ایران، تنها در ۱۶ کد تعرفه، کشورهای اوراسیا جزو سه مقصد عمده صادراتی ایران در سال ۱۳۹۷ بوده‌اند. در سایر اقلام، کشورهای اوراسیا یا اصلاً جزو مقاصد صادراتی ایران نبوده‌اند و یا سهم آن‌ها از صادرات ایران در آن محصول پایین بوده است (کریمی امیرکیاسر، ۱۳۹۸: ۱). این مسئله در صورت تأثیرگذاری ملموس در تراز تجاری، می‌تواند بر آینده این توافق تأثیرگذار باشد.

آخرین مسئله‌ای که در میان چالش‌های سیاسی-اقتصادی تعاملات ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا مورد توجه قرار می‌گیرد، معمای تحریم‌ها است. پس از الحاق کریمه، کشورهای غربی تحریم‌هایی را بر روسیه اعمال کردند و روسیه نیز متعاقباً تحریم‌هایی را بر

واردات محصولات کشاورزی از کشورهای غربی اعمال نمود. روسیه انتظار داشت کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا نیز از این تحریم‌ها پیروی کنند، اما این مسئله به وقوع نپیوست. در نتیجه روسیه شکایت از دیگر اعضای اتحادیه را در خصوص صادرات را آغاز کرده و بازارهای خود را بست، که این امر بر درآمدهای صادراتی آن کشورها تأثیرگذار بود. به عنوان مثال روسیه اعلام کرد که گوشت و محصولات لبنیاتی بلاروس استانداردهای لازم برای روسیه را رعایت نکرده و واردات آن‌ها را ممنوع کرد. روسیه همچنین بلاروس را به انتقال و بسته‌بندی مجدد کالاهای غربی و ارسال آن‌ها به این کشور متهم کرد (Mostafa & Mahmood, 2018:6). اختلافات مشابهی میان اعضای دیگر اتحادیه نیز در این زمینه به وجود آمد که در تحریم‌های ایران نیز می‌تواند مجدداً چالش‌های جدیدی را برای کشورهای عضو به وجود آورد. بسیاری از شرکت‌های تجاری در کشورهای عضو اتحادیه، تعاملات پولی و مالی پایداری را با کشورهای غربی دارند. تجارت با ایران می‌تواند خطرات سیاسی و اقتصادی برای آن‌ها به همراه داشته باشد (شیبوت‌اف، ۱۳۹۸). از این منظر، مسئله تحریم‌ها را نیز می‌توان در عین فرصت‌آفرینی، یک چالش جدی در مسیر پیش‌روی تجارت ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا در نظر گرفت.

احیای ژئواکونومی ایران در پرتو رویکرد اوراسیایی

توافق تجارت آزاد ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا را می‌توان بدون شک یک تحول اساسی و نقطه عطف در اقتصاد سیاسی ایران در نظر گرفت. این نخستین بار است که ایران پس از انقلاب اسلامی چنین توافقی را با یک اتحادیه بین‌المللی اقتصادی به دست می‌آورد. تجربه‌های پیشین همچون سازمان همکاری‌های اقتصادی (اگو) اساساً دارای ریشه‌های پیش از انقلاب و درجه اهمیت کمتری نسبت به رویداد جدید هستند. از سوی دیگر اما، در بدو شکل‌گیری این توافق و مادامی که تمدید آن مورد تردید بوده و مسئله عضویت نیز همچنان به میز مذاکره دو طرف نرسیده است، ممکن است به تحلیل‌های بدبینانه‌ای، نظیر آنچه در فضای همکاری‌های سیاسی ایران و روسیه مطرح می‌شود، منجر گردد. با این حال، نگارنده بر این اعتقاد است که پیامدهای این رویداد نباید به طور صرف در ارتباط با اتحادیه و شاخص‌های سطحی نظیر سطح

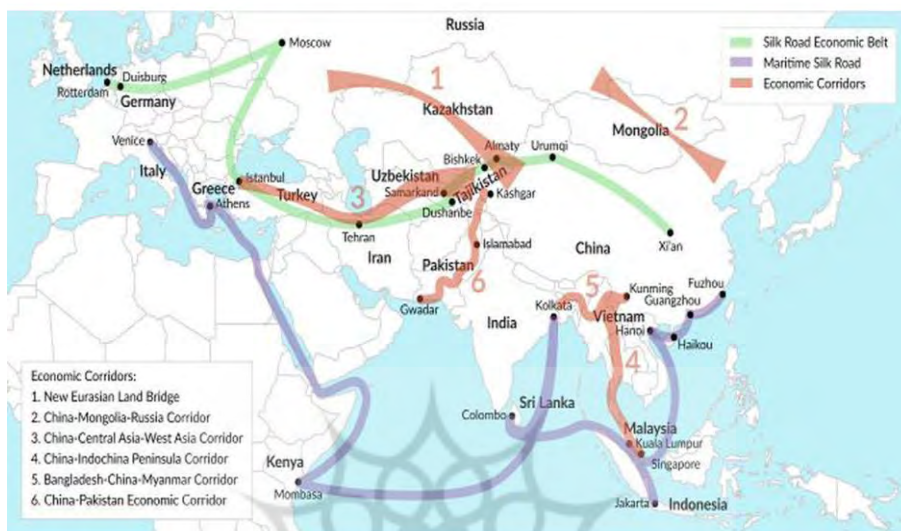
مبادلات تجاری ارزیابی شود. نگاهی عمیق‌تر به ژئواکونومی ایران می‌تواند پاسخ دقیق‌تری به سؤالات دهد.

در وهله نخست باید تأکید کرد اگرچه توافق ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا و به طور دقیق‌تر با بخشی از کشورهای اوراسیایی صورت می‌گیرد، اما تأثیرات ایجابی این توافق را می‌توان در روابط اقتصادی ایران با تمام کشورهای اوراسیایی ملاحظه کرد. این توافق طی ماه‌های پس از اجرا به عنوان یک محرکه روانی و انگیزه سیاسی برای توسعه مناسبات اقتصادی ایران با کشورهای اوراسیایی غیر عضو شده است. جمهوری آذربایجان، ازبکستان و تاجیکستان از جمله این کشورها محسوب می‌شوند. تقویت نگاه اوراسیایی ایران مهم‌ترین محرکه در این زمینه خواهد بود.

از سوی دیگر، باید توجه داشت که این توافق از بدو شکل‌گیری مذاکرات تاکنون همراه با یک فرایند آزادسازی ظرفیت‌های ژئوپلیتیک در مناطق شمالی ایران در دو منطقه کلیدی شده است. نخست، در ژئوپلیتیک راهبردی دریای خزر، دستیابی ۵ کشور ساحلی به «کنوانسیون وضعیت حقوقی دریای خزر» اساساً یک تحول بنیادین در ژئوپلیتیک منطقه برداشت می‌شود (Aliyeva, 2018:19). اکنون سه کشور از این پنج کشور ساحلی (ایران، روسیه و قزاقستان) در یک توافق تجارت آزاد قرار دارند. یکی نموده‌های بیرونی از این رویکرد را می‌توان در تأسیس کریدور ترانزیتی ایران-قزاقستان-چین، از مسیر بندر آکتائو به بندر انزلی در ایران از مسیر خزر مشاهده کرد. در ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی نیز طی ۲ سال اخیر، هم‌زمان با توافق کشورهای ساحلی پیرامون کنوانسیون خزر، مذاکراتی فشرده و اقدامات عملیاتی گسترده‌ای در خصوص تکمیل کریدور بین‌المللی ترانزیت شمال-جنوب با جمهوری آذربایجان صورت گرفته است (Mann, 2018:13). این اقدامات به ویژه پس از تحریم روسیه تقویت شده است. کشورهای آسیای مرکزی کریدور میانی و کریدور شمال-جنوب را آلترناتیو اصلی تحریم مسیر روسیه در نظر گرفته‌اند. در مورد ارمنستان (یکی از اعضای اتحادیه اوراسیا)، به عنوان قطب کلیدی دیگر در قفقاز جنوبی، از سرگیری مذاکرات احداث خط لوله انتقال گاز از ایران، یکی از محورهای کلیدی مناسبات ایران و قفقاز جنوبی بوده که می‌تواند بر ژئوپلیتیک انرژی منطقه تأثیرگذار باشد.

نقشه ۱: پیوند ایران و اوراسیا در کمربند و کریدور اقتصادی ابتکار «کمربند و جاده»

China's Belt and Road Initiative

GIS

www.GISreportsonline.com

Source: www.gisreportsonline.com

در کنار این دو موضوع باید به یک عامل کلیدی دیگر «ترانزیت» توجه کرد. ایران به دلیل ژئوپلیتیک منحصر به فرد در اتصال چند قاره، از مزیت ترانزیتی قابل توجهی برخوردار است. با این حال، مسائل سیاسی منجر به عدم بهره‌مندی از این ویژگی ژئواکونومیک شده است. توافق تجارت آزاد ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا به عنوان یک محرکه جدی برای توسعه مناسبات تجاری با کشورهای اوراسیایی، به عنوان بخش مهمی از پازل طرح‌های ترانزیت بین‌المللی در این منطقه، می‌تواند منجر به احیاء بخش دیگری از ژئواکونومی ایران گردد. در حال حاضر دو ابر پروژه ترانزیتی پیوند دهنده ایران و اوراسیا هستند. نخست، پروژه کریدور ترانزیت بین‌المللی شمال-جنوب و دیگری پروژه یک کمربند-یک جاده که با محوریت چین در دست پیگیری است.

نقشه ۲: موقعیت ایران و اوراسیا در کریدور بین‌المللی شمال-جنوب و مسیرهای پیرامونی

Source: www.alchetron.com

جمع‌بندی

توافق تجارت آزاد جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا نتیجه یک فرایند سیاسی بود که به یک نتیجه اقتصادی منجر شد. لذا، نمی‌توان آن را صرفاً سیاسی یا منحصرأ اقتصادی در نظر گرفت. در عین حال، این موضوع با فاکتورهای ژئوپلیتیکی متعددی در محیط پیرامونی ایران و روسیه درگیر است که به آن ابعاد ژئواکونومیکی می‌بخشد. بحران اوکراین نیز به عنوان یک کاتالیزور این فرایند را تسریع کرده است. لذا، هرگونه تحلیل و ارزیابی عمیق‌تر این رویداد می‌بایست در کانتکست ژئواکونومیک بررسی شود. از این رو، مانند هر توافق بین‌المللی مهم دیگری، این مسئله با پیش‌ران‌ها و پسران‌هایی در اقتصاد و سیاست همراه است. در حوزه پیش‌ران‌های اقتصادی می‌توان به مواردی همچون حضور ایران در همگرایی اوراسیایی، خروج از بن‌بست ژئوپلیتیک، دستیابی به یک مکانیسم ضد تحریمی در اوراسیا و شکل‌دهی به بلوک انرژی اوراسیایی اشاره کرد. در قسمت پسران‌ها نیز در دو سطح ساختاری و سیاسی می‌توان مؤلفه‌هایی همچون لزوم تغییرات در ساختار اقتصاد خرد و کلان داخلی ایران، فراهم آوردن زیرساخت‌های مورد نیاز، اختلافات سیاسی-اقتصادی داخلی در اتحادیه

اوراسیا، یک‌سویه بودن تعرفه‌های ترجیحی توافق شده و معمای تحریم‌ها را تأثیرگذار در نظر گرفت.

با این حال، در برآیند تأثیرات این توافق بر اقتصاد سیاسی ایران، می‌بایست به مؤلفه‌هایی فراتر از صرف تعاملات اقتصادی توجه کرد. دایره جغرافیایی این تأثیرگذاری، نه صرفاً در میان پنج کشور اوراسیایی عضو اتحادیه، بلکه در کل منطقه اوراسیا، به عنوان یکی از مناطق پیوندیافته با ژئواکونومی ایران در نظر گرفت. در سطح مفهومی، می‌توان ادعا کرد این رویداد یک گام در مسیر تکامل مفهومی مسیرهای تجاری ایران است که می‌تواند در آینده فراهم آورنده مزیت‌های فرا اوراسیایی شود. در سطح زمانی نیز باید توجه داشت در صورت ساختار سازی و ایجاد وابستگی متقابل اقتصادی میان ایران و اوراسیا، می‌توان در بلندمدت و بسیار فراتر از این بازه محدود سه‌ساله و تمدید ۶ ساله آن، تأثیرات آن را در مبادلات تجاری و پیوندهای اقتصادی دو کشور ملاحظه کرد. ژئواکونومی خاص ایران محور اصلی این پیوند در آینده است. لذا در نهایت می‌توان گفت دستیابی به این توافق با اتحادیه اقتصادی اوراسیا، در صورت برنامه‌ریزی دقیق و استفاده بهینه، می‌تواند در بلندمدت منجر به احیاء ظرفیت‌های ژئواکونومیکی ایران شود.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Seyed Hasan
Mirfakhraie

<https://orcid.org/0000-0002-9639-1776>

منابع

- رضایی، مسعود، جهانیان، شهاب، (۱۳۹۴)، امنیت منطقه‌ای در قلمرو اوراسیا و جایگاه ایران، مجلس و راهبرد، سال ۲۲، شماره ۸۲.
- شوری، محمود، (۱۳۹۵)، ایران و روسیه در خاورمیانه: همکاری بدون شراکت، در همکاری ایران و روسیه: ابعاد و چشم‌انداز، صص ۷۹-۸۹.

شیبوت‌اف، مارال، (۱۳۹۸/۹/۷)، چشم‌انداز تجارت اتحادیه اقتصادی اوراسیا با ایران، قابل دسترسی از: <http://easterniran.com/fa/doc/note/2121/> تاریخ دسترسی: ۱۴۰۲/۶/۳.

قاسمی، فرهاد، (۱۳۹۱)، جهانی شدن و مدل‌های امنیت منطقه‌ای در سیستم جهانی، ژئوپلیتیک، سال ۸، شماره ۳.

کریمی امیرکیاسر، فروغ، (۱۳۹۸)، بررسی اقلام مندرج در موافقت‌نامه تجارت ترجیحی بین ایران و اتحادیه اوراسیا، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران، معاونت بررسی‌های اقتصادی، آبان ۱۳۹۸.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۸)، قانون موافقت‌نامه وقت تشکیل منطقه آزاد تجاری میان جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو، قابل دسترسی از: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1184382> تاریخ دسترسی: ۱۴۰۲/۶/۳.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، (۱۴۰۲)، قانون سند الحاقی (پروتکل) تمدید موافقت‌نامه موقت تشکیل منطقه آزاد تجاری بین جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا و دولتهای عضو، قابل دسترسی از: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1778626> تاریخ دسترسی: ۱۴۰۲/۶/۳.

میرفخرائی، سیدحسین، رحیمی، امید، (۱۳۹۶)، مشارکت راهبردی، الگویی نوین برای روابط ایران-روسیه، پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره ۷، شماره ۲۵.
نوری، علیرضا، (۱۳۹۷)، ایران، روسیه و همگرایی اوراسیایی: منافع منطقه‌گرایی فعال، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۲، شماره ۱.

References

Albasre, Mustafa, (2023), An Alliance Based On Common Interest: Russian-Iranian Relations During The Syrian Civil War, *PESA International Journal of Social Studies*, Vol. 9, No. 1.

Alchetron (Free Social Encyclopedia for the World), (2018), North-South Transport Corridor, Available from: <https://alchetron.com/North%E2%80%93South-Transport-Corridor#northsouth-transport-corridor-7003b79e-17e4-47b6-8227-14ec0440519-resize-750.jpg>, Accessed on 2023/01/12.

- Aliyeva, Sevinc, (2018), Caspian Sea status. The Long-awaited Convention, *EaP Think Bridge*, Issue 4, September, 2018.
- Arapova, Ekaterina, (2023), The Sanctions Dilemma: How Sanctions Against Russia Affect Regional Integration within the EAEU States, *Strategic Analysis*, Vol. 47, No.3.
- Aydin, Mustafa, (2001), *Geopolitics of Central Asia and the caucasus| continuity and change since the end of the Cold War*, Turkish yearbook of international relations, No. 22.
- Brusis, Martin, (2013), *A Eurasian European Union? Relaunching Post-Soviet Economic Integration*, ECPR General Conference Sciences Po, Bordeaux, September 2013.
- Cafruny, Alan, et al, (2023), Ukraine, Multipolarity and the Crisis of Grand Strategies, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 25, No. 1.
- Chan, Mignonne, Man, jung, (2011), *Geo-Economic Challenges for the Asia-Pacific Region in the Post-Crisis-Governance and Taiwan's Roles in the Region*, Asia Pacific Security Forum.
- Cichock, Mark, (2003), *Russia and Eurasia Politics*, London: Langman.
- Delovarova, Leila, Sultanmuratov, Nuriddin, (2023), Migration In Central Asian Countries In The Context Of Eeu Integration And New International Realities, *Demographic research*, Vol. 3, No. 3.
- Dragneva, Rilka, (2018), The Eurasian Economic Union: Putin's Geopolitical Project, *Foreign Policy Research Institute*, October 2018.
- Dragneva, Rilka, Hartwell, Christopher, (2022), The crisis of the multilateral order in Eurasia: authoritarian regionalism and its limits, *Politics and Governance*, Vol. 10, No. 2.
- Financial Tribune, (2018), *New Transport Corridor Links Iran's Caspian Port to China, Kazakhstan*, Available from: <https://financialtribune.com/articles/economy-business-and-markets/88744/new-transport-corridor-links-irans-caspian-port-to-china>, Accessed on 2023/9/18.

Geranmayeh, Ellie, (2018), Regional Geopolitical Rivalries in the Middle East: Implications for Europe, *IAI PAPERS*, No. 18, OCTOBER 2018.

Gharayagh-Zandi, Davoud, (2018), Iran and Russia after US Exit from JCOPA: Possibilities and Prospects, *IRS PAPERS*, 2/97.

GIS, (2019), *Opinion: India nudges China toward Belt and Road changes*, Available from: <https://www.gisreportsonline.com/opinion-india-nudges-china-toward-belt-and-road-changes-politics,2762.html>, Accessed on 2023/01/12.

Jaeger, Bruna, Brites, Pedro, (2020), Geoeconomics in the light of International Political Economy: a theoretical discussion, *Brazilian Journal of Political Economy*, Vol. 40, No. 1.

Khudaykulova, Madina, Yuanqiong, He, Khudaykulov, Akmal, (2022), Economic Consequences and Implications of the Ukraine-Russia War, *International Journal of Management Science and Business Administration*, Vol. 8, No. 4.

Kot, Vera, et al, (2023), International Trade in the Post-Soviet Space: Trends, Threats, and Prospects for the Internal Trade within the Eurasian Economic Union, *Journal of Risk and Financial Management*, Vol. 16, No. 1.

Kumar Mishra, Manoj, (2012), Iran's Changed Perception Concerning its Role in Afghanistan Following Soviet Disintegration, *Afro Eurasian Studies*, Vol. 1, Issue 2.

Lipkan, Volodymyr, Kuznichenko, Oksana, Ivanov, Andrii (2023), Geoeconomics As A Tool Of Modern Geostrategy, *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 9, No. 1.

Loiko, A.I, (2022), Geopolitical Dynamics Of Greater Eurasia, *Bulletin of Udmurt University: Series History and Philology*, Vol. 6, No. 3.

Mann, Poonam, (2018), International North-South Transport Corridor: A Game Changer for India? *Defense and Diplomacy*, Vol. 8, No. 1.

- Mostafa, Golam, Mahmood, Monowar, (2018), Eurasian Economic Union: Evolution, challenges and possible future directions, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 9, Issue 2.
- Niakooee, Seyed Amir, Rahdar, Hossein (2021), The Middle East and Iran in Russia's Foreign Policy after the Ukraine War, *Iranian Review of Foreign Affairs*, Vol. 12, No. 34.
- Niftiyev, Ibrahim, (2023), Third-Country Economic Consequences Of Western Sanctions On Russia: A Thematic Analysis Of Expert Opinions In Azerbaijan, *SocioEconomic Challenges*, Vol. 7, No. 3.
- Perović, Jeronim, (2018), Russia's Turn to Eurasia, Policy Perspectives, Vol. 6, No. 5.
- Persee, James, (2016), Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline - Geopolitical benefits for the countries it goes through, *BTCAnalysis*, Sep 2016.
- Roberts, Sean, Moshes, Arkady, (2015), The Eurasian Economic Union: a case of reproductive integration? *Post-Soviet Affairs*, Vol. 32, Issue 6.
- Rotaru, Vasile, (2018), The Eurasian Economic Union – a sustainable alternative for the former soviet space? *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 26, Issue 4.
- Russell, Martin, (2017), Eurasian Economic Union: The rocky road to integration, *EPRS Briefing*, PE 599.432, April 2017.
- Sergi, Bruno S, (2018), Putin's and Russian-led Eurasian Economic Union: A hybrid half-economics and half-political “Ianus Bifrons”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 9, Issue 1.
- Shahzad, Aneela, (2022), Geoeconomics: The New Geopolitics, *Policy Perspectives*, Vol. 19, No. 2.
- Souleimanov, Emil, Fedorov, Yury, (2023), The War in Ukraine: Risks and Opportunities For the ‘Post-Soviet South’, *Middle East Policy*, Vol. 30, No. 3.

Tyll, Ladislav, Pernica, Karel, Arltová, Markéta, (2018), The impact of economic sanctions on Russian economy and the RUB/USD exchange rate, *Journal of International Studies*, Vol. 11, No. 1.

Translated References into English

Ghasemi, F. (2012). Globalization and Models of Regional Security in the Global System. *Geopolitics Quarterly*, 8(27), 60-90 [In Persian].

Karimi, Amir, Kiasar, Foroogh (2019) Analyzing the items included in the preferential trade agreement between Iran and the Eurasian Union, Tehran Chamber of Commerce, Industries, Mines and Agriculture [In Persian].

Majlis Research Center (2019) The law of the agreement on the establishment of a free trade zone between the Islamic Republic of Iran and the Eurasian Economic Union and its member states, Available from: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1184382> , Accessed on: 2024/1/8 [In Persian].

Majlis Research Center (2023) Additional document law (protocol) on the extension of the temporary agreement on the establishment of a free trade zone between the Islamic Republic of Iran and the Eurasian Economic Union and its member states, Available from: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1778626>, Accessed on: 2024/1/8 [In Persian].

Mirfakhraei, S. H., & Rahimi, O. (2017). Strategic Partnership; A New Pattern for Iran-Russia Relations. *International Relations Researches*, 7(25), 65-90 [In Persian].

Niakooee, Seyed Amir, Rahdar, Hossein (2021), The Middle East and Iran in Russia's Foreign Policy after the Ukraine War, *Iranian Review of Foreign Affairs*, Vol. 12, No. 34. [In Persian]

Noori, A. (2019). Iran, Russia and Eurasian Integration; Benefits of Active Regionalism. *Central Eurasia Studies*, 12(1), 235-252. doi: 10.22059/jcep.2019.256084.449759 [In Persian].

Persee, James, (2016), Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline - Geopolitical benefits for the countries it goes through, BT Analysis, Sep 2016.

Rezaei, M., & Jahanian, S. (2015). Regional Security in the Scope of Eurasia and Iran's Position. Majlis and Rahbord, 22(82), 77-116 [In Persian].

Shibotev, Maral (2019), The prospect of Eurasian Economic Union trade with Iran, Available from: <http://easterniran.com/fa/doc/note/212> , Accessed on: 2024/1/8 [In Persian].

Shouri, Mahmood (2015) Iran and Russia in the Middle East: cooperation without partnership, In “Cooperation between Iran and Russia: dimensions and prospects”, Tehran: Iras, PP. 79-89 [In Persian].

استناد به این مقاله: میرفخرایی، سید حسن. (۱۴۰۳). تجارت آزاد ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا از منظر پیشران‌ها و پسران‌های ژئواکونومیک. پژوهشنامه روابط جهانی، ۱(۳)، ۱۷۳-۲۰۴.

Doi: 10.22054/jrgr.2024.76989.1063

The Quarterly of Research on Global Relations is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License